

UN CICLE UNITARI DE LES VERBETES DE PASQUA

per FRANCESC BONASTRE

Vull presentar en aquest breu treball la compilació d'un grup de verbetes del cicle de Pasqua, que tenen com a comú origen el pneuma *Orto iam sole* del tercer responsori de Matines, *Et valde mane una sabbatorum*.

La relació textual entre el responsori i la verbeta (text litúrgic/tropus) és evident. No es tracta, a vegades, d'una glossa més o menys poètica del suport originari, sinó que adés hi trobem la repetició de mots o àdhuc de petites frases a la pròpia estructura de la verbeta. Vegeu especialment l'esmentada relació a la verbeta *Xpistus hodie surrexit ex tumulo*.¹

El paper del pneuma és, doncs, determinant pel que fa a la mateixa organització interna d'ambdós textos. Però també en determina la rima final amb *-o*: de les set verbetes recollides, sis acaben llurs versos amb la citada vocal, precisament pel melisma del mot *Orto iam sole*. Per fi, direm també que determina, lògicament, la música, mitjançant el préstec melòdic a partir d'un melisma preexistent. Així ho veiem a la Consueta de Vic d'Andreu d'Almúnia:

«Verbeta Xpistus hodie surrexit ex tumulo cum neumate de orto iam sole...»²

Aquesta relació del pneuma amb la forma tròpica és alhora una possibilitat combinatòria, ja que, per una banda, assoleix sentit propi sense l'addició d'aquell; però aquest sentit es complementa amb el text litúrgic original a través del nexa establert pel pneuma.

Les fonts que m'han servit per a la fixació dels textos són les següents:

1. *Responsoriale-Antiphonarium* de St. Feliu de Girona, s. XII. Còdex 45 del Museu Diocesà de Girona.
2. *Antiphonarium*. Barcelona. Arxiu de la Corona d'Aragó, Monacals, 381. (Còdice Varia , VIII). s. XI.

1. Cf. F. BONASTRE, *Estudios sobre la Verbete*. Publicacions de la Univ. de Barcelona, 1975. pág. 11.

2. Fol. 18 v.

3. *Breviarium Monasticum*. Ms. 2 de l'Arx. Cap. d'Osca, s. XI.
4. *Breviarium Oscense*. Ms. 8 (II Pars) de l'Arx. Cap. d'Osca, s. XII.
5. *Consueta* de La Seu d'Urgell. Ms. 131 de la Bibl. Episc. de Vic, s. XII.
6. *Consueta* de Vic, d'Andreu d'Almúnia (+ 1234). Ms. 134 de la Bibl. Episc. de Vic.
7. *Consuetudines Tarraconenses*. Ms. 276 de la Bibl. de Catalunya, s. XIV.
8. *Consueta* d'Elna. Ms. 124 de la Bibl. Munic. de Toulouse, s. XIV.
9. *Antiphonarium Responsoriale*. Ms. s. n. de l'Arx. Cap. de Palma de Mallorca, s. XIV.
10. *Consueta* de Vic. Ms. s. n. de la Bibl. Episc. de Vic (a. 1414 de la Passió del Senyor).
11. *Breviarium* de Girona. Ms. Lat. 1309 de la Bibl. Nac. de París (a. 1457).
12. *Breviarium* de Pere d'Urrea. Incunable, s. n. Arx. Cap. de Tarragona (1483-1484).
13. *Breviarium Sancti Rufi*. Ms. 87 de l'Arx. Hist. Arxidioc. de Tarragona, s. XV.
14. *Consueta* de La Seu d'Urgell. Ms. s. n. de l'Arx. Cap. de La Seu d'Urgell, s. XV.
15. *Consueta* de Mallorca Ms. 3412 de l'Arx. Cap. de Palma de Mallorca (post a. 1512).

1. HODIE RESURREXIT DOMINUS

Es troba en els següents mss.:

1. Fol. 12. 2.ª verbeta de Pasqua.
2. Fol. 6. (Duu el títol de *Prosa*).
7. Fol. 29. III resp. Matines. («... post tertiam lectionem dicatur verbeta hodie surrexit (*sic*) dominus.»)
8. Fol. 46v. III resp. de Matines. (*Feria III post Pascha*).
9. Fol. 126v.
12. s.n. III resp. de Matines.
15. s.n. III resp. de Matines. (*Pasqua i Feria ii post Pascha*). In-closa també al *Repertorium Hymnologicum*, núm. 7.918.

Hodie surrexit dominus. O...

Hodie apparens mulieribus. O...

Venitque maria prima sabbati. O...

Diluculo veniunt ille mulieres. O...

Sepulcrum vacuum inveniunt. O...

Pn. Orto iam sole.

Pertany al repertori més arcaic, com ho demostra la presència del pneuma al final de cada vers. L'esquema mètric, bastant irregular, és el següent: A 10 pp, A' 10 pp, B 11 pp, B' 13 pp, C 10 pp.

2. OMNIS PERSONET VOX XPISTO

Es troba en els següents mss.:

1. Fol. 12, primera verbeta de Pasqua.
2. Fol. 6.
15. s.n., III resp. de Matines. (*Feria III post Pascha*).

Omnis personet vox Xpisto. O...
 Laudemque depromat in iubilo. O...
 Qui hodie victo sat versuto. O...
 Victor surrexit iam diluculo. O...
 Mundi per declivo preclaro. O...
 Pn. Orto iam sole.

Com l'anterior, pertany al repertori arcaic. Heus ací l'esquema mètric: A 8 p, A' 10 pp, B 10 p, B' 11 pp, C 9 p.

v. 3 — *Sat*, apòcope de *satis*. Utilitzat ja a l'època clàssica, es troba a l'obra poètica de S. Pere Damiano.³

3. XPISTUS HODIE SURREXIT EX TUMULO

Es troba en els següents mss.:

1. Fol. 12-12v, tercera verbeta de Pasqua.
2. Fol. 6.
6. Fol. 17. (Novè Responsor de Matines de Pasqua).
Fol. 18v. (Processó).
11. Fol. 84.

Xpistus hodie surrexit ex tumulo. O...
 Victo zabulo expugnato baratro. O...
 Una sabbati veniunt summo iam diluculo. O...
 Sancte femine unguento satis cum mirifico. O...
 Reddeunt sed Xpisto non invento.
 Pn. Orto iam sole.

Si bé correspon a l'antic repertori, la forma mètrica ofereix una estructura més uniforme: A 12 pp, A' 12 pp, B 8 pp + 7 pp, B' 8 pp + 7 pp, C 10 p. Notem que el mòdul 8 pp + 7 pp és una imitació del septenari trocaic, que segons Dag Norberg⁴ constitueix una de les formes mètriques més arcaiques de l'Edat Mitjana.

3. Cf. M. LOKRANTZ, *L'opera poetica di S. Pier Damiani*. Studia Latina Stockholmiensia, XII. Uppsala, 1946. (Glossari.)

4. *Introduction à l'étude de la Versification Latine Médiévale*. Studia Latina Stockholmiensia. Stockholm, 1958. Pàg. 113.

4. HODIE REGI CELI DOMINO

Localitzada als següents mss.:

2. Fol. 6. (Amb la titulació de *Prosa*).
10. s.n. (*Feria iiii post Pascha*).

Hodie regi celi domino
 Omnis vox personet in iubilo. O...
 Centus angelorum polo
 Votumque humanum genus mundo
 Gloriam surgenti supero
 Mortis victor fine seculo...
Pn. Orto iam sole.

Aquesta verbeta, amb les tres anteriors, formen un petit nucli derivat de dos manuscrits importants: el 1 i el 2.

La forma mètrica, amb una estructura de síl·labes progressivament reduïda, és acceptablement uniforme: A 10 pp, A' 10 pp, B 9 p, B' p, C 8 pp, C' 8 pp.

v. 3. — *Polo. Polus* és utilitzada a les seqüències de St. Marçal de Llemotges, amb la significació del «cel, paradís».⁵

5. ORTUM PREDESTINATIO

Referències:

3. Fol. 135v. Tercer resp. de Matines (*Feria II post Pascha*). Hom la titula *Prosa*.
4. Fol. 3v.
5. Fol. 38. Novè resp. de Matines.
9. Fol. 128.
8. Fols. 49 (Dca. In Albis), 54 (Dca. I post oct. Pascha), 55 (Dca. II id. id.), 55v (Dca. III id. id.) i 56 v. (Dca. IV id. id.). Sempre després del tercer resp. Matines.
13. Fol. 180.
14. Fol. 69v. Tercer resp. Matines.
15. s.n. Tercer resp. Matines (*Feria IV i V post Pascha*).

Ortum predestinatio parvo sabbato spatio
 Provideat in proximo civitatis pro ostio
 Ortum pomorum vario perinsignem edulio
 Quantum virtutis precio quo equalem lisio
 In hoc magnus decurio ac nobilis centurio
 Florem marie proprio sepelivit ni predio

5. L. ELFVING, *Etude lexicographique sur les séquences limousines*. Studia Latina Stockholmiensia, VII. Uppsala, 1962. Pàg. 135.

Flos autem die tercio qui floret ab initio
 Refloruit e nuncio valde mane diluculo
 Alleluia

Pn. Orto iam sole.

Encara que pertany al repertori arcaic, aconsegueix tanmateix una gran bellesa estilística. La mètrica presenta l'esquema 8 pp + 8 pp. Es tracta d'una imitació del dímetre iàmbic, que enllaça amb la més antiga tradició cristiana.

6. ALLE. CONCINITE XPISTO VOCE

Es troba únicament al ms. 3, fol. 133. Tercer resp. de Matines. Duu l'apellatiu de *Prosa*.

Alle Concinite xpisto voce
 Astantes plebicule
 Cuius pie libertate
 feliciter estis cruore
 Quem tumulo consepultum ex humana fragilitate
 Deus pater resuscitatur hodie
 Nulla Iesum sumatis corruptione
 Ad solenne festum valde
 et celebrandum digne
 In quo diu nobis clausa
 panditur via vite
 Nunc pura psalamus mente *luia*

Originada per l'*alleluia* del pneuma *Orto iam sole alleluia*. La presència del grup sil·làbic *Alle* a l'inici determinarà el final dels versos amb *-e*. (Fet comprovat tanmateix, a totes les verbes d'origen al·leluaiàtic). No hi trobem una regularitat mètrica, encara que hom hi observa la presència de l'alternança 8 p/7 p.

v. 2. — *Plebicule*. Amb la significació de «membres de l'assemblea», «poble».⁶

7. SURREXIT DE TUMULO

Es troba únicament al *Breviarium Ilerdense*, després del tercer responsori de Matines.⁷

Surrexit de tumulo fulgens plus quam stella
 Frangit in diluculo hostis dira bella

6. Ob. cit. pàg. 78 i següents.

7. Incunable 582 de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona. 1479. Tercer responsori de Matines.

Vitam reddit seculo celi prebens mella
 Adam primo poculo mortis dedit fella
 Xpistus crucis baculo fossus sub acella
 Dat cruoris rivulo gaudia novella
 Dulce leta concio, pangens alleluia
 Benedicat domino alle alleluia.
Pn. Alleluia.

L'origen de la verbeta és a l'*alleluia* del pneuma *Orto iam sole alleluia*. La fórmula mètrica és la corresponent al conegut *vers goliàrdic*, amb l'esquema 7 pp + 6 p. Molt popular al segle XII, sembla que les seves arrels han de cercar-se al contorn de la poesia religiosa.⁸

8. Cf. D. NORBERG, ob. cit., pàg. 173 i següents.